

Marie-Louise von Franz

DIMENSIUNI ARHETIPALE ALE PSIHICULUI

Traducere din limba germană:

WALTER FOTESCU

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

Prefață	5
1 – Aspecte ale dimensiunii istorice a analizei	7
2 – Antichrist sau Merlin?	28
O problemă nerezolvată a Evului Mediu	
3 – <i>Berserker</i> -ul transformat: unirea contrariilor psihice	41
4 – Vizitatorul necunoscut în basme și în vise	62
5 – Problema răului în basme	78
6 – „Muzicienii din Bremen” în perspectiva psihologiei abisale	112
7 – Omul cosmic ca scop al procesului de individuire și al evoluției umanității	134
8 – Afirmarea de sine a bărbatului și a femeii. O problematică general umană ilustrată prin basme	157
9 – În castelul femeii negre. Încercare de interpretare a unui basm	172
10 – Descoperirea sensului în procesul de individuire	214
11 – Individuire și relații sociale în psihologia jungiană	235
12 – Nike și apele Styxului	254
13 – Procesul de individuire	282
14 – Descoperirea sinelui la Jung	357
Referințe	381
Bibliografie	383

PREFAȚĂ

Cu acest al patrulea volum de *Opere alese* ale Marie-Louisei von Franz încheiem revizuirea seriei de antologii în care sunt reunite contribuții ale autoarei ce nu au fost până acum publicate sub forma unor volume tematice.

Dimensiuni arhetipale ale psihicului constă în primul rând din articole, colaborări la cărți și conferințe dintre anii 1969 și 1985, pe tema acțiunii și a conținutului din domeniul dimensiunii arhetipale, adică al forțelor inconștientului colectiv care acționează sau vor acționa în spatele evenimentelor din trecut sau din prezent.

La fel ca și în volumele precedente, trebuie observat că în forma lor originală articolele se adresau unor grupuri țintă foarte diferite și nu au fost concepute să fie capitole ale unei cărți. În volumul de față ele sunt grupate tematic.

Pentru cititorii cărora nu le este familiar unul sau altul dintre termenii tehnici „jungieni”, a fost creat un glosar care poate fi consultat la sfârșitul primului volum al seriei (*Vise*, M.-L. von Franz, Daimon, Zürich 1985 și Einsiedeln 2002, p. 225). La finalul acestui al patrulea volum se găsește o bibliografie și un indice. Referințele locului primei apariții al diverselor contribuții sunt de asemenea enumerate într-o anexă a prezentului volum.

Îi suntem foarte recunoscători autoarei, Marie-Louise von Franz, doctor în Filosofie, pentru neobosita și admirabila muncă depusă la toate cele patru volume. Mulțumiri călduroase îi adresăm și doamnei Waltraut Körner pentru traducerea din engleză a capitolelor: „Antichrist sau Merlin?“, „Individuare și relație socială“ și „Berserker-ul transformat“; doamnei Elena Fischli pentru sprijinul editorial acordat întregii serii; Fundației pentru Psihologie Jungiană a cărei contribuție financiară a permis publicarea acestor volume; și domnului Doctor René Malamud, care a adus la viață și a susținut de la bun început această serie. Pentru adăugirile și corecturile atente ale acestei noi ediții, mulțumirile noastre se adresează doamnei Jacqueline Steib.

Fie ca reeditarea acestor scrieri să constituie sursa unor noi reflecții și inspirații.

Robert Hinshaw

1

ASPECTE ALE DIMENSIUNII ISTORICE A ANALIZEI

Este meritul lui Sigmund Freud de a fi atras atenția asupra importanței pentru etiologia nevrozelor a experiențelor mentale din primii ani ai copilăriei. De atunci și până în prezent s-a demonstrat caracterul formativ al stadiilor timpurii ale vieții, dar teza aceasta mai are nevoie de fundamentare. Totuși, multe tendințe psihice, normale sau patologice, nu-și au originea în experiențele primei copilării. Aceasta i-a determinat pe unii cercetători să le caute cauzele în experiențele prenatale, cu rezultatul unor speculații nefondate. În contrast cu explicația aceasta biografic-istorică, în prezent, numeroase școli de psihologie caută explicația unor trăsături de caracter înrădăcinate ale indivizilor în mediul social, ceea ce, în opinia mea, poate aduce clarificări în anumite probleme.

C.G.Jung a descoperit o altă sursă, și anume influența avută asupra copiilor nu de comportamentul social conștient al părinților, ci de *inconștientul părinților*. În viziunea lui Jung, atmosfera inconștientă din mediul familial are o influență la fel de mare ca și comportamentul pedagogic conștient al părinților. Cu toate acestea e necesar să mai facem încă un pas: mulți oameni (nu toți, așa cum vom vedea) sunt conduși, conștient sau inconștient, de către ceva desemnat în mod cât se poate de potrivit cu termenul *Zeitgeist* [spiritul vremurilor]. „Zeitgeist“ este un fenomen straniu: pe de o parte el e înțeles ca suma concepțiilor, sentimentelor și ideilor împărtășite de o generație sau de o perioadă istorică – de exemplu spiritul Renașterii, sau spiritul Iluminismului.

Acest „Zeitgeist“ definește mai ales centrele culturale și aglomerațiile urbane, pe când în regiunile geografice izolate și în straturile sociale cu mai puține preocupări culturale rămân adesea dominante concepții și tradiții mai vechi. Într-un anumit sens, există doar puțini oameni „moderni”; căci în cadrul fiecărei populații sunt reprezentate aproape toate stratificările istorice – un fapt de care psihoterapia trebuie să țină seama. Chiar și în satul meu, Küsnacht, situat nu departe de Zürich, am întâlnit un adevărat om al epocii de piatră. Cumpăram din magazinul lui de vechituri un fierăstrău și un suport de lemn pentru casa mea de vacanță când am lăsat să-mi scape câteva remarci disprețuitoare cu privire la curentul electric și la alte asemenea „aberații moderne”, la care el m-a luat de mână și m-a dus în curtea din spatele casei sale, m-a invitat să mă așez și mi-a spus:

„Dumneavoastră mă înțelegeți, da, mă înțelegeți! De aceea vă voi povesti cum trăiesc: lucrez câteva luni într-o fabrică, până reușesc să strâng destui bani. După care cumpăr carne uscată și vin și mă retrag sus în munți. Într-o peșteră îmi fac un culcuș din vreascuri și locuiesc acolo. Când nu e nimeni în preajmă, hoinăresc gol pe ghețar. Și creștinismul acesta! Nu e o mare prostie să crezi că Dumnezeu locuiește într-o clădire, într-o biserică? Dumnezeu este în flori, în cristale, în nori și în ploaie! Acolo este Dumnezeu!”.

L-am asigurat de toată simpatia mea, dar în sinea mea m-am întrebant ce părere are despre un asemenea om soția lui. Întâmplarea a făcut s-o cunosc și pe ea: era o siciliană analfabetă, la fel de arhaică ca și el! Când i-am povestit lui Jung despre această întâlnire, el mi-a spus râzând: „Dacă tot avem un elvețian din epoca de piatră, ar trebui să-l așezăm în Muzeul Național cu o plăcuță: Acesta este un elvețian din perioada neolitică. Îi puteți lua un interviu”. Un psiholog îngust la minte l-ar considera pe omul acesta nebun, dar ar fi o greșeală. El trăia foarte bine adaptat, numai că într-o altă epocă istorică.

Alături de noi – preponderent în zonele rurale – o parte din populație mai trăiește încă în Evul Mediu, iar majoritatea

micilor burghezi mai împărtășesc concepțiile secolului al XIX-lea. În privința aceasta nici chiar radioul ori televiziunea se pare că nu pot schimba prea multe. Prin urmare, nu doar că în cadrul unui popor grupurile individuale trăiesc în epoci istorice diferite, dar chiar și în același individ putem descoperi, depozitat în adâncurile inconștientului, tot trecutul poporului său, sau chiar al omenirii. De pildă, nu am analizat până acum nici un italian sau vreo italiancă în ale căror vise să nu apară motive din Antichitatea clasică. Îmi aduc aminte de visul unui psiholog în vârstă de 52 de ani: el a văzut cum norii se despart și cum coboară un tânăr fermecător, purtând sandale înaripate. Omul s-a trezit cu o senzație ciudată. M-am speriat foarte tare, căci fără îndoială fusese vorba de Hermes, psihopompul, și a reieșit curând că omul avea sănătatea ruinată. Analiza arăta că el urma să moară curând. La fel ca majoritatea intelectualilor italieni, era un comunist de salon, dar pe patul de moarte s-a îndreptat din nou către Biserică. Dar de ce Hermes și nu un înger al morții? Atât de vie este încă Antichitatea. Sau permiteți-mi să vă dau un exemplu personal. Cu 20 de ani în urmă am cumpărat o bucată de teren într-un loc izolat, la marginea unei păduri, și am construit o casă fără curent electric, telefon și toate celelalte jucării ale civilizației. Mulți cunoscuți de-ai mei au încercat să mă sperie, spunând că locul este prea izolat și periculos. În prima noapte, singură în noua casă, am avut acest vis:

M-am uitat pe fereastră și am văzut apropiindu-se un tren plin cu oameni și m-am gândit: „O, Doamne, iarăși nu va fi liniște!”. După care am văzut că toți erau țărani în veșminte medievale, aflându-se într-o procesiune nupțială condusă de mire și mireasă. Mi-am spus atunci: „Trebuie să-i primesc cum se cuvine”. În timp ce mergeam spre pivniță să aduc vin, m-am trezit.“

Jung mi-a sugerat că prin întoarcerea la pământ, în mine au reînviat sufletele strămoșilor mei țărani. Este o întoarcere la rădăcinile istorice lăuntrice. Dar lucrurile nu s-au oprit aici. După câteva nopți am avut următorul vis:

Era seară și mi-am dat seama că în fața ușii de la intrare se aflau niște oameni. M-am dus acolo și am văzut un grup de tineri îmbrăcați de carnaval și mascați ca niște animale și stafii. Treptat însă, ei au părut să devină stafii adevărate. M-am speriat, așa că m-am întors în casă și am încuiat ușa. Am văzut apoi o lumină albăstruie sclipind la fereastră. Apropiindu-mă, am văzut cum casa parcă era sub apă, dar o apă luminoasă, strălucitoare și în care puteai să respiri. În contrast cu realitatea, copacii ajungeau să atingă casa. În ei se zbenguiau niște maimuțe mari, argintii, cu fețe întunecate de lemurieni și cozi lungi.

M-am trezit înviorată, cu senzația că privisem maimuțele acelea întreaga noapte. După cum vedeți, în cazul acesta, măștile păgâne sugerează regresia până la sufletele strămoșilor animalii! Ne putem imagina cât de mult se bucura „sufletul meu de maimuță” de viața în natură, în timp ce eul meu urban a reacționat mai degrabă anxios, trebuind să se obișnuiască mai întâi cu situația. Ca psiholog, e necesar să cunoști tot fundalul istoric al unui om pentru a-l înțelege mai bine! Îmi aduc aminte când am analizat un coreean instruit. M-am inițiat cât am putut mai bine în cultura coreeană, dar ce urmau să dezvăluie visele? Motive pe care la început nu le-am înțeles, fiindcă nu se refereau doar la trecutul buddhist al țării sale. Erau motive din șamanismul tungus! Coreenii sunt de fapt etnici tunguși și, în perioada prebuddhistă, religia și arta lor terapeutică erau de natură șamanică. Grație cărților lui Mircea Eliade, ale lui Nioradze și ale lui Findeisen, între alții, am putut înțelege împreună motivele onirice!

Impresionant a rămas pentru mine cazul unui mexican catolic, cultivat. Deși mi-a fost de la bun început simpatice, aveam senzația penibilă că nu-l înțeleg și că nici pe el nu-l ajuta prea mult ce-i spuneam eu. Deodată, fără nicio legătură cu viața lui exterioară, a avut acest vis:

În furca unui arbore se afla o piatră mare de obsidian, care a prins brusc viață, a sărit din copac și s-a rostogolit amenințător către cel ce visa. Omul a intrat în panică și a luat-o la goană să-și salveze viața, cu piatra pe urmele sale. După care a văzut câțiva muncitori care săpase-

ră o groapă dreptunghiulară în pământ. Aceștia l-au chemat și l-au pus să se așeze în mijlocul lor și să rămână liniștit. El s-a supus, căci piatra de obsidian se făcea din ce în ce mai mică, până a ajuns de mărimea unui pumn și s-a oprit inofensivă la picioarele visătorului.

Când am auzit visul acesta, am exclamat involuntar: „Dar pentru Dumnezeu, ce ai tu de-a face cu Tezcatlipoca?”. Întâmplător știam că obsidianul era un simbol central al acestui zeu primordial al aztecilor. Ulterior am aflat că visătorul era pe trei sferturi aztec, fapt pe care nu-l menționase până atunci, date fiind prejudecățile rasiale încă existente în Mexic. Am știut atunci de ce ne înțelesesem atât de greu: amerindienii gândesc în imagini mitologice, gândirea noastră rațională și abstractă fiindu-le cu totul străină. M-am adaptat în mod corespunzător, apoi ne-am înțeles perfect.

Visul acela deschisese o rană adâncă - tristețe și resentimente față de atrocitățile pseudo-„creștinului” Cortez și ale aventurierilor săi lacomi de aur, dar și un interes viu pentru vechii zei azteci. În felul acesta el și-a regăsit rădăcinile spirituale și a început o muncă creativă cu vechile texte aztece. Nevroza i s-a vindecat și starea generală i s-a îmbunătățit. A putut de asemenea să înțeleagă mai bine adevărul creștin, mai exact paralelele arhetipale cu miturile religioase aztece. Deși crimele lui Cortez datează de aproximativ 400 de ani, acest eveniment istoric s-a aflat fără îndoială în spatele dezorientării mentale care l-a determinat pe visător să înceapă o analiză. Imaginea arhetipală încă vie a zeului Tezcatlipoca l-a urmărit literalmente, iar faptul că l-a confruntat și a acceptat să se întâlnească cu el, i-a permis să regăsească spiritele străbunilor și rădăcinile sale culturale și religioase.

Atingem aici în practică una din cele mai importante descoperiri ale lui C.G.Jung, anume noțiunea de inconștient colectiv și arhetipurile sale. Prin acestea din urmă, Jung înțelege dispozițiile structurale congenitale din comportamentele speciei umane. Ele au un aspect activ, altfel spus se exprimă

prin acțiuni tipice, similare la toți oamenii, precum și prin instincte (cum a demonstrat, printre alții, Eibl-Eibesfeldt, că la toate popoarele lumii întâlnim aceleași gesturi de salut, de afecțiune față de copii, de manifestare a iubirii etc.). Dar „instinctele” acestea au și o formă de exprimare psihică interioară perceptibilă, prin aceea că la toți oamenii apar sentimente, emoții, fantezii mistice și idei „mitice” primordiale similare. Acest din urmă aspect a fost desemnat de Jung ca arhetipal. Arhetipurile sunt elementul primar al spiritului și al diverselor culturi. De fiecare dată când stratul acesta colectiv mai profund este viu într-un individ, el poate deveni sursa unor forme creative și al unor noi realizări spirituale; dar greșit orientat, poate fi la originea unor stări și unor acțiuni patologice.

Toate religiile cuprinzătoare și încă intacte ale lumii conțin și ilustrează în imaginile lor marile arhetipuri ale inconștientului colectiv: eroul salvator, marea mamă, tatăl ceresc, animalele folositoare, tatăl relelor, arborele lumii, centrul lumii, lumea de dincolo și împărăția morților etc. – ca să le menționăm doar pe cele mai importante. Adesea aceste imagini primordiale din diverse culturi sunt atât de similare, încât cei care le studiază ajung să inventeze teorii migraționiste absurde ca să explice asemănarea. Deși migrația și schimburile aferente de motive religioase sunt o realitate, noi, psihologii, suntem sceptici în privința speculațiilor exagerate în acest domeniu, dat fiind că în munca noastră de zi cu zi asistăm la apariția și la manifestarea spontană în inconștientul oamenilor a imaginilor arhetipale, chiar și la indivizii a căror viață conștientă nu are nimic de-a face cu asemenea concepte. Ca mexican, pacientul mai sus menționat avea desigur cunoștință, fie și vag, de existența unui vechi zeu pe nume Tezcatlipoca, dar nu se gândise niciodată la el și după vis a trebuit să citească mult pentru ca imaginea acestuia să-i devină inteligibilă.

Ne putem întreba aici de ce e necesar ca un om să rămână în contact cu rădăcinile sale istorice și spirituale? Aici în Zürich avem ocazia să analizăm mulți americani care vin la

Institutul Jung și să observăm simptomele și consecințele discontinuității culturale (emigrarea din patrie) și ale pierderii rădăcinilor. Avem de-a face cu oameni al căror conștient e structurat la fel ca și al nostru, dar dacă săpăm în profunzime găsim o treaptă lipsă – o discontinuitate! Un alb cultivat – și dedesubt o umbră primitivă, de a cărei existență americanul obișnuit e mult mai puțin conștient decât noi. Aceasta produce o anumită febrilitate și o anumită sugestibilitate, o acceptare necritică a tendințelor modei și o înclinație către reacții extreme. Firește că aceasta are și o latură pozitivă care se manifestă în spiritul întreprinzător și în lipsa de prejudecăți ale americanului mediu.

Când analizezi astfel de persoane prin intermediul viselor aproape întotdeauna ajungi ca, mai devreme sau mai târziu, să discuți despre istoria ancestrală de dinaintea emigrării în SUA, în timp ce majoritatea analizaților simt spontan nevoia unei „călătorii sentimentale” în țara de origine. Restabilirea legăturii cu țara strămoșilor e de obicei esențială pentru mai buna cunoaștere de sine a analizaților.

Emigrarea sau viețuirea temporară într-un alt mediu cultural are întotdeauna consecințe psihologice specifice. Englezii cunosc așa-numitul „going black”, prin care se înțelege influența inconștientă exercitată de coloniști și de oficialitățile coloniale, infestate de mentalitatea africană. Influența este la început negativă, ducând la nepunctualitate, neglijarea igienei, tendință spre fabulație etc., însușiri pe care albiile le reproșează adesea băștinașilor. Dar această influență negativă inconștientă poate fi transformată în ceva pozitiv dacă în loc să desconsideri alte culturi, te apropii de ele cu respect și le iei în serios concepțiile și trăsăturile. Atunci efectul ei va fi de îmbogățire și nu de subminare. Lucrul acesta este firește valabil oriunde, nu numai în Africa. Am avut ocazia să analizez un om care-și petrecuse primii doisprezece ani ai vieții în Hong Kong. A fost uimitor cât de chinez devenise el în subconștient. Când a abordat în mod conștient analiza cu o înțelepciune chineză, i s-au deschis orizonturi nebănuite până atunci.

Cum a observat odată Jung, americanii au preluat inconștient multe din trăsăturile negrilor și ale amerindienilor, chiar și cei care nu aveau nicio legătură de sânge cu acele rase. În prezent, mulți ani după remarca lui Jung, americanii încep să conștientizeze și mulți încearcă să se deschidă deliberat acestor influențe culturale. Dar în general ele sunt încă prea puțin studiate. Este însă incontestabil că țara și poporul căruia îi aparții, precum și devenirea lor istorică, reprezintă un factor eminent în psihicul individului. Suntem prinși până peste cap nu doar în biografia noastră personală, ci și în trecutul nostru colectiv, indiferent dacă observăm și admitem acest lucru, sau nu.

Da, psihologic vorbind, istoria se poate transforma într-un veritabil monstru devorator capabil să ne paralizeze. Trecutul, în care fluxul evenimentelor dispare inexorabil, este o forță imensă. Din acest motiv popoarele din Orientul Îndepărtat reprezintă timpul sub forma zeiței monstruoase Kali (de la *Kāla* – negru-albăstrui, moarte și timp), iar în Tibet sub chipul demonului monstruos *Mahā Kāla* (Marele Timp, Marele Negru), iar în cultura noastră ca „Părintele Timp”, un bătrân saturnian schilod care înghite totul. Așa cum la membrii unor vechi familii aristocratice se observă adesea o tendință „fin de race”, un fel de oboseală sceptică, lipsa dorinței de a întreprinde ceva nou, tot astfel un trecut cultural prea bogat poate să împovăreze un întreg popor.

De pildă, am remarcat frecvent la intelectualii italieni o preocupare atât de intensă pentru cultura antică și medievală, încât le lipsea naivitatea necesară pentru a începe ceva cu adevărat nou. (Firește că situația aceasta poate fi depășită dacă este înțeleasă). Urmare a perfecționismului ambițios de a-și pune în evidență „cultura” și elevarea lingvistică, de a întări orice afirmație prin nenumărate documente și note de subsol, rezultă produse care și-au pierdut orice forță de impact, lucrări de artă fin cizelate, dar lipsite de vlagă. Trecutul este asemenea unei vâltori puternice, care dacă nu înaintezi, te absoarbe și te pietrifică. Cred că dacă unii sunt simpatizanți ai comunismului sau ai anarhismului, este fiindcă acestea par

să le promită o „tabula rasa” pentru un nou început. Ei proiectează puterea și inocența asupra straturilor sociale inferioare de la care așteaptă o reînnoire creatoare. Bineînțeles că aceasta este o greșeală sau, mai exact, o proiecție. „Tabula rasa” și reînnoirea creatoare trebuie create în interior, căci dacă aceste schimbări sunt lăsate pe seama unor colectivități din afară, ele iau de cele mai multe ori o turnură negativă.

Dar de ce este necesară schimbarea? De ce se modifică de-a lungul secolelor mai sus menționatul *Zeitgeist* al unei culturi? În viziunea jungiană, aceasta se datorează unei dihotomii a naturii umane, un anume contrast între conștient și inconștient. Am menționat mai înainte că arhetipurile inconștientului colectiv au un dublu aspect: pe de o parte ele se exprimă ca „instincte” sau „impulsuri”, ca forme de acțiune precum: sexualitatea, tendința de ierarhizare, grija pentru urmași, teritorialitatea etc.; pe de altă parte, ele se manifestă în strania lume a fanteziilor mitico-religioase ale oamenilor. În aceasta din urmă Jung vede elementul original al spiritului. Forma ei de expresie sunt *gesturile simbolice* și *imaginile simbolice*. De nivel arhaic sunt, de exemplu, numeroasele concepții *magice*, care se împletesc cu acțiunile instinctive¹.

Jung a observat că în fiecare dimineață băștinașii de la poalele muntelui Elgon din Africa scuipă în palme, după care își îndreaptă mâinile către Soarele care răsare. Când i-a întrebat despre semnificația acestui gest, ei nu au putut să spună decât: „Așa am făcut întotdeauna”. Ei negau categoric că ar venera Soarele. În fapt, saliva are pretutindeni semnificația de „substanță a sufletului”, iar „Orientul”, „Aurora consurgens”, înseamnă apariția divinității. Astfel că în viziunea noastră psihologică, gestul arhetipal al elgonilor se traduce: „O, Zeule, îți oferim sufletul nostru!”, dar ei erau la fel de puțin conștienți de ceea ce făceau, pe cât suntem noi când ascundem ouăle de Paște sau când punem lumânări pe bradul de Crăciun.

¹ Cf. C.G. Jung, *Mysterium Coniunctionis*, GW 14/2, § 270 sq.

După cum a subliniat Jung, lumea instinctivă a primitivilor nu este deloc simplă, ci reprezintă interacțiunea complexă a unor impulsuri fiziologice, tabuuri, rituri și tradiții tribale, care impun restricții formale impulsurilor; prin aceasta ele împiedică gesturile unilaterale necontrolate și le dirijează către un obiectiv mai înalt, transformându-le în activități spirituale subordonate religiei. Prin urmare gesturile instinctive și spiritualitatea nu sunt contradictorii, ci ele conlucrează într-o regularizare psihică bine coordonată. Toate formele religioase au însă tendința să se solidifice în tipare rigide și prin aceasta echilibrul original dintre formele spirituale și instinctele fiziologice devine conflict – formele spirituale încremenesc în formalism pur și otrăvesc sau suprimă instinctul; acesta din urmă se răzbună printr-o tendință sporită către autoexprimare fără rețineri.

Evoluția aceasta aparent nefavorabilă s-a repetat de nenumărate ori în decursul istoriei tuturor popoarelor. Potrivit lui Jung, ea nu este o catastrofă absurdă, ci are o semnificație ascunsă, anume diferențierea conștiinței umane. Nu poate exista un gradient de energie fără poli opuși și de aceea natura generează mereu tensiuni conflictuale, al căror sens este probabil de a produce ca soluție un al treilea, mai nuanțat. Ori de câte ori armonia dintre formele religioase și natura instinctivă a oamenilor este perturbată din cauza solidificării celor dintâi, apar dificultăți psihologice. În trecut, acestea se manifestau mai ales prin dispariția zeilor benefici, prin apariția unora răuvoitori sau prin mituri conform cărora păcatele sau ofensele oamenilor i-au îndepărtat pe zei, ori (ca în China, de exemplu) că cerul și pământul nu mai sunt în armonie. În inconștientul colectiv însă, contrariile se unesc și se reconciliază prin noi simboluri religioase – în primul rând imaginea unui „om cosmic” care, în calitate de vindecător și de mântuitor, reunește părțile superioară și inferioară ale creației.

Principala cauză a acestui proces de schimbare recurent în istoria spirituală a popoarelor, descris aici doar succint, este *tendința de solidificare* a formelor spirituale. Ea se află

în strânsă legătură cu însușirea intrinsecă a conștientului omenesc de a voi să formuleze sau să definească lucrurile clar și chiar fără echivoc. Dimpotrivă, viața psihică inconștientă e predispusă spre un comportament mai fluid, dar totodată mai puțin riguros. De aceea în individ, ca și în întregi culturi, conștientul și inconștientul pot să intre în conflict; în primul caz, vorbim de nevroză, în al doilea, de criză spirituală (în prezent ne aflăm evident într-o asemenea situație!). Aceasta înseamnă, cum a subliniat Jung, că în prezent unii indivizi au doar nevroze facultative. Dacă ar fi trăit în alte vremuri, ar fi fost oameni complet normali, fără tulburări psihologice; dar actuala criză colectivă i-a acaparat și le-a insuflat un sentiment de nesiguranță. O astfel de afecțiune nu poate fi dedusă din istoria personală a individului, dar împreună cu el – noi o facem cu ajutorul viselor sale – trebuie găsită o soluție la problemele vremii. În ciuda acestui fapt, crizele acestea colective garantează, cum s-a spus, necesitatea unei evoluții în continuare a conștientului uman – în individ la fel ca și în colectivitate: ele sunt cauza motrice din spatele înnoirilor spirituale creatoare.

Fiindcă aici e vorba de fapte psihologice tipice, general umane, le găsim în formă simbolică și în mitologie și folclor, în motivul mitic al regelui bătrân sau bolnav, care este fie detronat, fie vindecat cu ajutorul apei vieții. Regele bătrân și bolnav este un simbol pentru mai sus menționatele forme culturale și spirituale solidificate care nu mai sunt în armonie cu sfera instinctelor și cu tendințele psihice *inconștiente* ale inconștientului colectiv. Înnoirea se produce de obicei prin mijlocirea unui erou, adesea un om simplu sau chiar un nătâng. Puritatea lui naivă este în măsură să ducă la bun sfârșit schimbarea creatoare. Mitul acesta se întâlnește la toate popoarele lumii și existența lui arată cât de importantă este respectiva schimbare istorico-psihologică.

Când analizezi evenimentele din inconștientul colectiv cu ajutorul viselor, poți prezice într-o anumită măsură evoluțiile istorico-spirituale ale unui grup cultural.